

Dawid Kościewicz

Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu

KULTUROWE UWARUNKOWANIA PAŃSTWA DOBROBYTU W SZWECJI – WYBRANE ZAGADNIENIA

Streszczenie: Artykuł prezentuje główne kulturowe uwarunkowania szwedzkiego modelu państwa dobrobytu. Rozpoczyna się ogólną charakterystyką modelu państwa dobrobytu w Szwecji, dalej wskazuje na cztery główne kulturowe uwarunkowania szwedzkiego państwa dobrobytu, ich historyczne korzenie i wpływ na współczesne społeczeństwo. Autor wskazuje chłopskie tradycje szwedzkiego społeczeństwa, luterański zestaw zasad moralnych, nadrzędną rolę wspólnoty lokalnej i pacyfistyczną postawę szwedzkiego społeczeństwa jako główne kulturowe uwarunkowania szwedzkiego typu państwa dobrobytu. Artykuł kończy się konkluzją, iż wskazane uwarunkowania kulturowe są fundamentem zarówno szwedzkiego społeczeństwa, jak i państwa dobrobytu, a każda zmiana systemu ekonomicznego będzie silnie się opierać na kulturze narodowej i historycznie uwarunkowanych wartościach narodowych, a nie tylko aktualnej sytuacji socjoekonomicznej.

Słowa kluczowe: państwo dobrobytu, kultura narodowa, Szwecja.

DOI: 10.15611/eis.2014.1.06

1. Wstęp

Tematem artykułu są cechy szwedzkiej kultury narodowej, które autor uważa za szczególnie istotne w procesie tworzenia się państwa dobrobytu w Szwecji. Artykuł opisuje te uwarunkowania kulturowe, jakie są specyficzne dla Szwecji jako części regionu nordyckiego i obecne w szwedzkiej kulturze narodowej. Kultura jest tu rozumiana jako „zaprogramowanie umysłu” w ujęciu Gerta Hofstede¹. Pojęcie narodu może być przedmiotem zarówno mowy potocznej, jak i teorii naukowych, ponieważ pierwszy wymiar o ile nie zawsze jest jasno identyfikowany, o tyle tkwi w głębokiej świadomości społeczeństw od stuleci, znajdując swój zewnętrzny wyraz w twórczo-

¹ Więcej w G. Hofstede, G.J. Hofstede, M. Minkov, *Kultury i organizacje. Zaprogramowanie umysłu*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 2011.

ści artystycznej, literaturze, publicystyce i środkach masowego przekazu². Potocznie zwykło się rozumieć naród jako zjawisko kulturowe, wynikłe z więzi o charakterze naturalnym, wspólnym pochodzeniu i wspólnej ziemi, ojczyźnie. Autor artykułu chce zwrócić uwagę na te elementy szwedzkiej kultury narodowej, które uważa za najistotniejsze dla budowy szwedzkiej odmiany nordyckiego modelu państwa dobrobytu. Na początku niniejszego tekstu należy więc w skrócie przypomnieć, jaki zestaw wartości przytacza się jako kluczowy dla tego modelu.

2. Ogólna charakterystyka szwedzkiego typu państwa dobrobytu

Definicji państwa dobrobytu jest mnóstwo, od nadmiernie szczegółowych po tak ogólne, iż obejmują każdą możliwą do wyobrażenia gospodarkę. Naukowa definicja państwa dobrobytu może mieć więc różną formę, ale zasadniczo sprowadza się do uzasadnienia interwencji organów państwa w czterech kluczowych sferach³: zapewniania minimalnej stopy życiowej w wymiarze materialnym i niematerialnym (szczególnie w aspekcie minimalnej płacy), zabezpieczenia potrzeb mieszkaniowych, ochrony zdrowia, wykształcenia, ochrony bezpieczeństwa członków rodziny, równości w traktowaniu wszystkich obywateli, łagodzenia negatywnych aspektów błędów rynku w ramach gospodarki wolnorynkowej, zapewnienia wszystkim obywatelom świadczeń socjalnych, których jakość może być przedmiotem roszczeń obywateli przed sądem. W literaturze pojawia się stwierdzenie, iż w realiach uwarunkowań kultury europejskiej rozwój państwa dobrobytu jest naturalnym stopniem ewolucji cywilizacji, zgodnie z zasadą, iż człowiek zdobył najpierw prawa obywatelskie, potem polityczne, a wreszcie socjalne⁴. Jakkolwiek autor zgadza się, że pierwszeństwo praw obywatelskich nad politycznymi może budzić wątpliwości, to jednak jest faktem, iż walka o poprawę warunków życia mas pracujących wraz z różnymi drogami realizacji związanych z nią postulatów przez odmienne opcje polityczne (niemieckich konserwatystów, skandynawskich socjaldemokratów, anglosaskich liberałów) prowadziła do procesu tworzenia się i ewolucji europejskich państw dobrobytu, procesu, który od prawie dwóch stuleci buduje napięcia pomiędzy realizacją polityki społecznej i polityki ekonomicznej europejskich gospodarek narodowych.

Zdaniem autora artykułu bardzo zręczna charakterystyka państwa dobrobytu jest zawarta w artykule Damiana Grimshawa i Jill Rubery, gdzie jest mowa o tym, iż kluczową funkcją państwa dobrobytu jest wspieranie jednostek na różnych etapach ich życia, kiedy inne źródła i zasoby ze strony rynku czy rodziny są niewystarczające lub niedostępne, uwzględniając rosnące potrzeby ludzi młodych, rodziców i osób

² A. Kłoskowska, *Kultury narodowe u korzeni*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1996, s. 15-30.

³ H. Kaelble, *Spoleczna historia Europy. Od 1945 do współczesności*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2010, s. 250.

⁴ <http://nososco-eng.nom-nos.dk/filer/publikationer/Challenges%20to%20the%20Nordic%20Welfare%20State%20web.pdf> [25.05.2014].

starszych, jak również wyzwania dla państwa, jakie niosą zmiany w społeczeństwie i jego żądanie co do wykorzystywania alternatywnych źródeł energii⁵. Jest to definicja bardzo pasująca do specyfiki modelu nordyckiego, a więc pewnej koncepcji społeczno-ekonomicznej typowej dla państw określanych jako region nordycki (Dania, Finlandia, Islandia, Norwegia, Szwecja i trzy zależne regiony autonomiczne: Wyspy Alandzkie, Wyspy Owcze i Grenlandia). Ciekawą analizę współczesnego stanu koncepcji modelu nordyckiego można znaleźć w raporcie z roku 2011 przedstawionym na Światowym Forum Ekonomicznym w Davos⁶. W polskiej literaturze najbardziej zwarty zestaw cech modelu nordyckiego zaproponował Włodzimierz Anioł, nazywając go „konsensusem nordyckim”, wymieniając⁷: demokratyczne formy rządzenia, aktywne państwo, inkluzywny rynek pracy, powszechny system świadczeń socjalnych i usług publicznych, równe prawa i równe szanse, wysoką jakość kształcenia. Inny, mniej traktujący o ustroju politycznym, a bardziej skupiony na typowych dla państw nordyckich rozwiązaniach społeczno-ekonomicznych, zestaw cech jest następujący⁸: wszechstronne państwo dobrobytu skupione na transferach dla gospodarstw domowych i publicznie zapewnianych usługach socjalnych finansowanych z wysokich podatków dochodowych i konsumpcyjnych; wysokie publiczne i prywatne nakłady na inwestycje w kapitał ludzki, z uwzględnieniem opieki nad dziećmi, edukacji i nakładów na badania i rozwój; liczne instytucje rynku pracy (w tym silne związki zawodowe i silne organizacje pracodawców), elementy odgórnego nadzoru i koordynacji wysokości płac, hojne świadczenia dla bezrobotnych i nacisk na instrumenty aktywnej polityki rynku pracy. Nacisk na związek systemu gospodarczego ze społecznym, prowadzący do kształtowania się odpowiedniej infrastruktury instytucjonalnej, kładł Gunnar Myrdal, przekonując, iż państwo powinno pełnić funkcję organizacyjną, aby poprzez celowe i planowe działania interwencyjne budować kompromis pomiędzy podmiotami rynku i realizować postulaty państwa dobrobytu⁹. Autor chciałby dodać, że duże podobieństwo do zasad modelu nordyckiego wykazuje „społeczeństwo dobrobytu” (*affluent society*), jakie w swoich pracach proponował jeden z najwybitniejszych przedstawicieli ekonomii instytucjonalnej – J.K. Galbraith¹⁰.

Nordycki model państwa dobrobytu jest bardzo rozbudowany i opiera się na dużym sektorze publicznym rozdzielającym i dystrybuującym więcej niż 50% PKB każdego

⁵ D. Grimshaw, J. Rubery, *The end of the UK's liberal collectivist social model? The implications of the coalition government's policy during the austerity crisis*, "Cambridge Journal of Economics" 2012, no. 36.

⁶ <http://www.globalutmaning.se/wp-content/uploads/2011/01/Davos-The-nordic-way-final.pdf>.

⁷ W. Anioł, *Szlak Norden. Modernizacja po skandynawsku*, Dom Wydawniczy ELIPSA, Warszawa 2013, s. 29-30.

⁸ T.M. Andersen i in., *The Nordic Model. Embracing globalization and sharing risks*, ETLA, Helsinki 2007, s. 13-14.

⁹ J. Justyński, I. Justyńska, *Historia myśli socjologiczno-ekonomicznej*, Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o., Warszawa 2013, s. 176.

¹⁰ Jasno wyłożone poglądy na ustrój społeczno ekonomiczny w: J.K. Galbraith, *Godne społeczeństwo/ program troski o ludzkość*, Polskie Towarzystwo Ekonomiczne, Warszawa 2012.

ze stosujących go państw¹¹. Czasem, niezbyt słusznie, określany jest dość karkołomnie jako „demokratyczny ustrój socjalistyczny”¹², co oczywiście nie współgra z faktem, iż kraje nordyckie należą do najlepiej rozwiniętych państw kapitalistycznych, ale dobrze oddaje niechęć, jaką do państwa dobrobytu przejawiają ekonomiści o poglądach liberalnych. Aktywna polityka rynku pracy zapewnia liczne zachęty do samokształcenia oraz stwarza liczne obwarowania, jakie osoba bezrobotna musi spełnić, aby uzyskać świadczenia na wypadek utraty pracy. Państwa nordyckie jednocześnie utrzymują wysoki poziom życia wszystkich obywateli szwedzkiego społeczeństwa oraz podnoszą kwalifikacje zawodowe osób niezatrudnionych¹³.

Na potrzeby niniejszego artykułu przyjęto, że „szwedzki model państwa dobrobytu” jest tożsamy z „nordyckim modelem państwa dobrobytu”. Autor wie, że jest to ogromne uproszczenie, ale stoi na stanowisku, iż model szwedzki jest (poza aspektem elastyczności rynku pracy, wzorcowym w duńskim *flexicurity*) punktem odniesienia dla państw, które oceniają własny ustrój społeczno-gospodarczy pod kątem zgodności z modelem nordyckim. W kontekście głównych zasad i wartości nie występują żadne różnice. Ekonomicznej i politycznej genezy instytucji szwedzkiego państwa dobrobytu, to jest koncepcji *folkhemmet*, dorobku Ernsta Wigforssa, modelu Rhena-Meidnera czy naukowego dorobku Gunnara Myrdala i innych wybitnych przedstawicieli szwedzkiej szkoły ekonomii, autor nie będzie tu omawiał¹⁴ ze względu na fakt, iż artykuł dotyczy nie tyle ewolucji politycznych i ekonomicznych instytucji szwedzkiego państwa dobrobytu w XX wieku, ile raczej najważniejszych uwarunkowań kulturowych (zasadniczo historycznych), leżących u jego korzeni i przejawiających się we współczesnym społeczeństwie.

Historycznie podstawowym zadaniem szwedzkiej polityki było zapewnianie społecznej spójności. Różne sukcesy tych działań wynikają z konieczności zrównoważenia działań na różnych poziomach, które zdaniem autora artykułu zręcznie scharakteryzował D. Lanzi¹⁵: inkluzyjność (czyli powszechność bycia członkiem systemu opieki socjalnej i ubezpieczeń socjalnych), wspólna identyfikacja i reguły moralne w społeczeństwie, zaufanie wobec innych członków społeczeństwa oraz skłonność do ofiary na rzecz budowy instytucji społecznych i platform wsparcia międzygeneracyjnego (fiskalne obciążenia na rzecz państwowych świadczeń dla starszych obywateli), członkostwo grupowe – czyli możliwość bycia beneficjentem świadczeń dla danej grupy społecznej (w warunkach szwedzkiego państwa dobrobytu grupy uniwersalnej – jako szerokiego frontu klasy średniej), współpraca międzyludzka przejawiająca się

¹¹ T.M. Andersen, L.H. Pedersen, *Financial restraints in a mature welfare state – the case of Denmark*, “Oxford Review of Economic Policy” 2006, no. 22.

¹² <http://www.cmsmarx.org/transform08/paper-Ankarloo.pdf> [25.05.2014].

¹³ www.norden.org [25.05.2014].

¹⁴ Wśród publikacji o modelu szwedzkim dostępnych w języku polskim szczególnie warte polecenia są prace Sławomira Czecha, na przykład: S. Czech, *Gospodarka w służbie idei. Rzecz o modelu szwedzkim*, Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach, Katowice 2013.

¹⁵ D. Lanzi, *Capabilities and social cohesion*, “Cambridge Journal of Economics” 2011, no. 35.

skłonnością do współpracy z innymi i podejmowania wspólnych działań z korzyścią dla społeczeństwa. Autor uważa, że wciąż warty przytoczenia jest zestaw wartości i zasad, jakie za typowe dla „modelu szwedzkiego” uznano w artykułach, które w roku 1972 ukazały się w niemieckim tygodniku „Der Spiegel”¹⁶: państwo dobrobytu, równość, emerytury dla wszystkich, publiczna służba zdrowia, najwyższa stopa życiowa i najwyższe podatki, równe szanse kształcenia, wyzwolenie kobiet, bezpieczeństwo socjalne, czyste miasta, ochrona środowiska, bogaty sektor publiczny, humanitarne prawo karne, aborcja w placówkach publicznej ochrony zdrowia, ochrona lokatorów, wolna miłość. Autor artykułu uważa, że zarówno z analizy powyższych haseł, jak i zasad nordyckiego modelu państwa dobrobytu można zbudować cztery kluczowe wartości: uniwersalizm, egalitaryzm, solidaryzm oraz pacyfizm (jako wartość specyficznie szwedzka). Rozwinięciem tego założenia będzie poniższa analiza kluczowych uwarunkowań kulturowych szwedzkiego państwa dobrobytu.

3. Kulturowe uwarunkowania szwedzkiego modelu państwa dobrobytu

Profesor Wojciech Nowiak, badając kulturowe uwarunkowania nordyckiego modelu państwa dobrobytu, wyróżnił pięć uwarunkowanych historycznie kulturowych elementów kluczowych dla formacji współczesnych *welfare states* państw Północy¹⁷ (czy innymi słowy, indywidualnego przypadku nordyckiego *welfare state* danego państwa regionu), podkreślając znaczenie:

- mitu chłopca (mieszkańca wsi),
- etosu pracy i obowiązku,
- relacji pomiędzy państwem, społecznością lokalną i jednostką,
- koncepcji społeczeństwa w państwach nordyckich,
- ducha protestantyzmu.

Mimo że powyższe elementy są zidentyfikowane poprawnie, należy pamiętać, że w badaniu wpływu uwarunkowań kulturowych mających korzenie w odległej historii danego narodu wielkie trudności sprawiać może identyfikacja powiązań pomiędzy poszczególnymi uwarunkowaniami. Autor artykułu uważa, że „etos pracy i obowiązku” jest sztucznie oddzielony od „ducha protestantyzmu”, a element „koncepcji społeczeństwa w państwach nordyckich” jest dodany na wyrost, ponieważ jest nie tylko wytworem epoki nowoczesnej i polityczno-ekonomicznej myśli wieku XX, ale także jest syntezą i odzwierciedleniem współdziałania pozostałych elementów. Jakkolwiek analiza profesora Nowiaka jest kompleksowa w tym znaczeniu, iż obejmuje trzy państwa nordyckie, to jednak w niniejszym artykule autor chce zastosować jej schemat

¹⁶ T. Edvardsen, B. Hagvet (red.), *Nordycki model państwa i dobrobytu*, Warszawa 1994, s. 13.

¹⁷ W. Nowiak, *Nordycki model „welfare state” w realiach XXI wieku. Dylematy i ewolucja systemu w społeczeństwach dobrobytu – wnioski praktyczne*, Wydawnictwo Naukowe WNPiD UAM, Poznań 2011, s. 77-83.

bezpośrednio do Szwecji, odrzucając te elementy, które w jej kulturze narodowej nie były tak istotne jak w innych państwach nordyckich (np. bardzo silny w Danii ruch pietyzmu miał w Szwecji znaczenie marginalne) oraz poszerzając o elementy dla Szwecji typowe (jak polityka neutralności i rola samorządnej gminy wiejskiej – ze względów geograficznych faktycznie większa aniżeli w Danii). Poniżej zostaną omówione cztery kluczowe, historycznie uwarunkowane, kulturowe elementy kształtujące szwedzkie państwo dobrobytu, w kolejności odpowiadającej dochodzeniu chronologicznie późniejszych (i bardziej złożonych) elementów typowych dla szwedzkiej kultury narodowej, jakie kształtowały szwedzkie społeczeństwo już na podstawie wcześniej wykształconych uwarunkowań. Do elementów zidentyfikowanych przez profesora Nowiaka autor dodał aspekt pacyfistycznej i nastawionej na tolerancję postawy szwedzkiego społeczeństwa, w wymiarze zarówno kontaktów międzyludzkich, jak i polityki międzynarodowej. W sumie w treści artykułu zostaną przedstawione i omówione cztery elementy, jakie autor uważa za najważniejsze wśród kulturowych czynników kształtujących współczesne szwedzkie państwo dobrobytu:

- chłopski charakter społeczeństwa szwedzkiego,
- luterkański zestaw zasad moralnych,
- nadrzędna rola wspólnoty lokalnej,
- pacyfistyczna postawa szwedzkiego społeczeństwa.

4. Chłopski charakter społeczeństwa szwedzkiego

Współczesne społeczeństwo szwedzkie jest w przeważającej większości społeczeństwem zamieszkującym miasta, jednak wytworzyło ono unikatową kulturę wykorzystującą wzorce i zasady modelowego życia społeczności wiejskich. Po pierwsze, wynika to z faktu, iż przez większość swojej historii Szwecja była państwem pozbawionym dużych miast, a właściwie bez klasy mieszczańskiej, której nieliczni przedstawiciele byli zdominowani przez żywiol niemiecki. Choć Szwecja utrzymywała bardzo silne związki z Niemcami, szczególnie w wieku XIX i na początku XX (co uchodzi za powód nieprzystąpienia Szwecji do I wojny światowej¹⁸), to jednak najbardziej bezpośredni wpływ żywiolu niemieckiego na szwedzką gospodarkę miał miejsce w XIII-XV wieku, kiedy szwedzkie rzemiosło i handel zostały opanowane przez ludność pochodzenia niemieckiego lub mówiącą po niemiecku, co było wywołane przynależnością głównych szwedzkich ośrodków handlu i rzemiosła do Związku Hanzeatyckiego, którego oficjalnie zarejestrowani kupcy (głównie Niemcy) byli uprzywilejowani. Ostatnie pozostałości przywilejów dla ludności niemieckojęzycznej w miastach szwedzkich zostały zniesione dopiero w roku 1471¹⁹, co oczywiście nie znaczyło, iż rola kupców tej narodowości zmalała. W Szwecji ośro-

¹⁸ Ch. Hampden-Turner, A. Trompenaars, *Siedem kultur kapitalizmu. USA, Japonia, Francja, Wielka Brytania, Szwecja, Holandia*, Oficyna Ekonomiczna, Kraków 2006, s. 249.

¹⁹ E. Lewandowski, *Pejzaż etniczny Europy*, Warszawskie Wydawnictwo Literackie MUZA SA, Warszawa 2004, s. 112.

ki miejskie liczące powyżej tysiąca mieszkańców uchodziły za duże, szczególnie w północnej i zachodniej części kraju. Szczupłość rynku wewnętrznego i peryferyjny charakter państwa, które z naturalnych względów było ominięte przez niemal wszystkie najważniejsze drogi handlowe, nie pozwoliło na rozwój handlu i rzemiosła miejskiego. Jak zostało to wyżej wyjaśnione, do XVI wieku trzon ludności miejskiej stanowiła ludność niemieckojęzyczna, później Szwedzi – mieszczenie nigdy nie wytworzyli większej czy zamożniejszej grupy, a ośrodki formalnie określane jako miasta były zwykle po prostu dużymi wsiami, o których miejskim charakterze decydowały względy militarne (garnizony) i administracyjne (budynki publiczne, administracja państwowa). Można więc stwierdzić wprost, i jest to pogląd w Szwecji uznany i ceniony, iż trzon narodu ma pochodzenie wiejskie, i to na większą skalę niż w większości pozostałych krajów Europy.

Szwedzkie chłopstwo (podobnie jak w całym regionie nordyckim) miało przez całe średniowiecze i epokę nowożytną pozycję wyjątkowo dobrą w stosunku do reszty Europy. W dziejach Szwecji nie było klasycznego feudalizmu²⁰ poprzedzającego monarchię stanową, szwedzkie stany zaś (szczególnie wolni, zamożni chłopcy) miały pośredni wpływ na władzę od wczesnego średniowiecza. W nowożytnej Szwecji absolutyzm bazował na koalicji króla ze stanem chłopskim w celu osłabienia i zdominowania arystokracji szlacheckiej²¹. Trzon szwedzkiej armii stanowiła chłopska piechota, sama zaś przynależność do stanu chłopskiego nie była poniżeniem. Nie należy zapominać, że zarówno szwedzcy monarchowie, jak i hrabiowie poszczególnych prowincji nie posiadali wystarczającej siły militarnej ani środków na wynajęcie wystarczającej ilości wojsk najemnych w celu wymuszenia siłą posłuszeństwa ludności. Historyczne uwarunkowania społeczeństwa szwedzkiego niewątpliwie ukształtowały szwedzką zasadę konsensusu i ładu społecznego.

Współcześnie o chłopskim charakterze szwedzkiego społeczeństwa nie można mówić dosłownie. Do współczesnych stosunków społecznych w Szwecji przeniknął jednak kluczowy aspekt tej tradycji – egalitaryzm, będący obok uniwersalizmu najważniejszym aspektem aksjologicznym systemu szwedzkiego państwa dobrobytu. W realiach dawnej Szwecji większość społeczeństwa stanowili bowiem rolnicy o podobnej sytuacji materialnej, solidarnie dbający o gminę i jej członków. Z chłopskim i konkretnie wiejskim charakterem kultury narodowej wiąże się także przywiązanie Szwedów do przyrody i wolnej przestrzeni, rozumianej jako przeciwieństwo miejskiego zgiełku i zamieszania. Najpopularniejszą formą spędzania wolnego czasu jest relaks poza miastem, a do politycznych priorytetów należą troska o ekologię i ochronę środowiska.

²⁰ Ch. Hampden-Turner, A. Trompenaars, wyd. cyt., 248.

²¹ K. Lin, *Cultural traditions and the Scandinavian social policy model*, „Social Policy & Administration”, 2005, vol. 39, Issue 7, s. 727.

5. Luterski zestaw zasad moralnych

Jeszcze przed reformacją w Szwecji wiejskie parafie kontrolowały swoich kapłanów, oceniając jakość ich posługi i życie moralne. Przełomowa była reforma z roku 1527, kiedy wprowadzono państwowy luteranizm, a majątki kościelne sekularyzowano. Przewodnią myślą nauk kaznodziejów szwedzkiego protestantyzmu było bezwzględne posłuszeństwo prawu i władzy, natomiast za główny moralitet podawali oni biblijną księgę „Mądrość Syracha” jako doskonały podręcznik zasad postępowania, na jej podstawie zalecając mądrość i rozwagę, bogobojność, cierpliwość, skromność, życzliwość, pokorę, wolność, niezależność, a nawet powściągliwość przy kontaktach z przyjaciółmi. Tak zbudowana etyka szwedzkiego protestantyzmu budowała szwedzki charakter i kulturę narodową przez kolejne trzy wieki, a pomimo współczesnych zmian w religijności i postawie wobec życia, objawiających się rosnącym odsetkiem ateizmu i obojętności religijnej, tradycyjne zasady kształtujące szwedzki luteranizm wciąż odciskają piętno na preferowanych publicznie relacjach społecznych²². Nie można zaprzeczyć, iż przez długi okres historii szwedzki system religijny, kulturowy i gospodarczy zgodnie cementowały silne normy związane z pracą i odpowiedzialnością²³, toteż nie jest łatwo (pomimo wielu przemian kulturowych i cywilizacyjnych) w szwedzkim społeczeństwie funkcjonować, lekceważąc te wartości. Poza przytaczanymi wyżej zasadami społeczeństwo szwedzkie ukształtowały również zasady typowe dla ogółu kultury protestanckiej, która historycznie wytworzyła się głównie wśród niemieckojęzycznej ludności miejskiej, ale jest bliska wszystkim narodom germańskim. Są to wartości biblijne, zaadaptowane do potrzeb etyki kapitalizmu: pracowitość, sumienność, rzetelność i troska o współbraci. Anegdotyczne wręcz są komentarze na temat lekko przyjętej rządowej decyzji o zmianie ruchu drogowego z lewo- na prawostronny²⁴, bez sprzeciwu społeczeństwa, jaki niewątpliwie ogarnęłyby na przykład społeczeństwo brytyjskie.

6. Nadrzędna rola wspólnoty lokalnej

Historycznie rozległa, słabo zaludniona Szwecja opierała się raczej na sprawnej organizacji silnych i zwartych wspólnot wielkich niż prężnej administracji centralnej. Obecnie umocowanie w tradycji funkcjonowania wiejskiej wspólnoty objawia się w przywiązaniu Szwedów do społeczności lokalnej i demokracji samorządowej,

²² D. Kościwicz, *Idea solidarności i równości społecznej jako podstawa szwedzkiego modelu państwa dobrobytu – na przykładzie systemu emerytalnego i rynku pracy*, „Nauki Społeczne. Social Sciences” 2012, nr 2(6).

²³ N. Sanadaji, *The Swedish model reassessed. Affluence despite the welfare state*, Libera Institute Ltd., Helsinki 2011, s. 18.

²⁴ P.A. Hall, K. Thelen, *Institutional change in varieties of capitalism*, “Socio-Economic Review” 2009, no. 7(1).

które wzbudzają większe zainteresowanie aniżeli polityka na szczeblu centralnym. Urzędnicy lokalni są apolityczni (czyli nie mogą należeć do stronnictw poruszających kwestie ogólnopaństwowe, ale powinni być skoncentrowani na problemach wspólnoty lokalnej). Większość podatków bezpośrednich (czyli właśnie ta grupa dochodów państwa, która w Szwecji i pozostałych krajach nordyckich ma tak wysoką stopę) trafia niemal w całości do budżetu samorządu lokalnego, toteż obywatele – mieszkańcy mają świadomość, iż wysokie podatki, jakie płacą, nie są przeznaczane na finansowanie odległych i niewidocznych lokalnie inwestycji państwowych, ale bezpośrednio na potrzeby lokalnego samorządu, co nie tylko pozwala mieszkańcom korzystać z lokalnych inwestycji, ale przede wszystkim daje podstawę do rozliczenia władz samorządowych z wydatkowania funduszy. W państwie dobrobytu i jego mechanizmach samorządy odgrywają doniosłą rolę, gdyż to zasadniczo na lokalnych urzędach spoczywa faktyczny ciężar pełnienia świadczeń publicznych, opieki socjalnej i obsługi bezrobotnych.

Nie jest przypadkiem, iż w słynnym szwedzkim filmie Ingmara Bergmana „Siódma pieczęć” stary krzyżowiec dostrzega u schyłku życia, iż prawdziwą wartością nie są epickie cele i dalekie wyprawy, ale życie w małej i harmonijnej wspólnocie lokalnej²⁵. W społeczeństwie szwedzkim liczy się najpierw jednostka, potem wspólnota lokalna, a dopiero na końcu państwo. Szwedzkie społeczeństwo wysoce ceni ład i praworządność, otwarta i przez swą lokalność łatwo lustrowana biurokracja wykazuje się dużą sprawnością i odpornością na korupcję. Duży sukces instytucji państwa dobrobytu jest więc również zasługą sprawnej biurokracji, surowości przepisów prawa (szczególnie w aspekcie niestosowania przemocy i opieki nad dziećmi – co czasem bywa kontrowersyjne i traktowane jako przesadne przez obywateli innych państw) oraz dużej decentralizacji delegującej większość kompetencji państwa dobrobytu na szczebel lokalny. Pomimo trudności państwa dobrobytu, głównie pod względem fiskalnym i moralnym (coraz większa niechęć młodych ludzi do podejmowania długotrwałego zatrudnienia i rosnąca liczba jednostek „pasożytyjących” na systemie opieki społecznej – chociaż uczciwie trzeba przyznać, że największe problemy sprawiają pozaeuropejscy imigranci), jest to wciąż ustój stabilny i rozwojowy.

7. Pacyfistyczna postawa szwedzkiego społeczeństwa

Ostatnią wojnę Szwecja toczyła blisko dwieście lat temu, jeszcze przed Kongresem Wiedeńskim, a przyjęta po epoce napoleońskiej postawa neutralności zapewniła Szwedom dekady, a w zasadzie już stulecia, pokoju i prosperity. Symbolicznym momentem końca wojennej historii Szwecji jest rok 1814, kiedy po międzynarodowych rozliczeniach przywracających ład międzynarodowy po epoce napoleońskiej, na mocy unii szwedzko-norweskiej zawartej w Kilonii, Norwegia na niemal sto lat stała się częścią Szwecji, sama Szwecja zaś przez resztę swojej historii za żelazny

²⁵E. Lewandowski, wyd. cyt., s. 119.

punkt polityki obronnej obrała zbrojną neutralność, konsekwentnie nie angażując się w konflikty zbrojne.

W XIX wieku pod wpływem ruchu zwanego „skandynawizmem” pojawiały się nawet polityczne postulaty utworzenia jednego organizmu Danii, Szwecji, Norwegii, Islandii i Wysp Owczych²⁶, jednak pozostały one w sferze marzeń, zdaniem autora przynajmniej częściowo ze względu na ponure wspomnienia średniowiecznej Unii Kalmarskiej, która była niczym innym jak okresem potęgi Danii, przy zupełnej marginalizacji Norwegii i intensywnej eksploatacji Szwecji. Współczesna integracja nordycka, pomimo prężnych działań na platformie międzyrządowej, unika nadmiernej instytucjonalizacji i nie dopuszcza możliwości tworzenia jednolitego państwa²⁷, co w sytuacji integracji na szczeblu międzynarodowych nie sprzyja konsekwentnej integracji w wyniku braku niezależnych i silnych organów ponadnarodowych (podczas gdy na przykład Unia Europejska dysponuje silnymi organami ponadnarodowymi)²⁸.

Źródłem niebywałego rozwoju ekonomicznego Szwecji w XX wieku są w równej mierze bogactwa naturalne i prężny przemysł oraz wolność od zniszczeń, jakie przyniosły Europie obie wojny światowe. Podczas gdy w latach 40. XX wieku narody Europy przeżyły spustoszenie swych gospodarek i zasobów, Szwecja, obok Szwajcarii (w odróżnieniu od innych krajów, formalnie neutralnych, ale trapionych własnymi problemami, jak Hiszpania), była jedynym społeczeństwem i jedyną gospodarką, której obywatele żyli w bezpieczeństwie i dostatku, a w wyniku powojennego gospodarczego „obniżenia” się poziomu życia w Europie Szwecja właściwie rosła, nawet stojąc w miejscu. Trudno oczekiwać, aby nauczeni doświadczeniem ostatnich dwustu lat szwedzcy obywatele skłonni byli do porzucenia doktryny o neutralności. Świadome pielęgnowanie tradycji pacyfistycznych i humanitarnych (Nagroda Nobla) należy do ważnych elementów kultury narodowej przejawiających się w polityce (także zagranicznej) i ekonomii.

8. Zakończenie

Nie ulega wątpliwości, że konstrukcja szwedzkiego państwa dobrobytu i jego funkcjonowanie są uwarunkowane kulturowo, co więcej – są uzewnętrznieniem historycznego procesu rozwoju formy życia ekonomicznego tego społeczeństwa. Zwrócenie uwagi na wpływ kultury na ustrój ekonomiczny, a tym samym kulturowo uwarunkowane możliwości jego zmiany, rozwoju czy przyjmowania form obcych przez inne kultury, jest istotne przez wzgląd na proces szybkiego bogacenia

²⁶ R. Matera, *Integracja ekonomiczna krajów nordyckich*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2001, s. 43.

²⁷ D. Kościewicz, *Instytucje integracyjne regionu nordyckiego – organizacja, funkcje i inicjatywy*, „Nauki Społeczne Social Sciences” 2012, nr 1 (5).

²⁸ Zdecydowanie najobszerniejszą pozycją w języku polskim odnośnie integracji nordyckiej jest: B. Piotrowski, *Integracja Skandynawii*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2006.

się społeczeństw Azji Południowo-Wschodniej i państw arabskich, które w ciągu najbliższych dekad staną przed koniecznością wyboru własnego, dojrzałego modelu systemu ekonomicznego. Wprowadzanie instytucji państwa dobrobytu w krajach Azji Wschodniej to nowe zjawisko, wynikłe z rozwoju gospodarczego tamtejszych gospodarek, pytanie zasadnicze zaś dotyczy tego, jak daleko zostaną przeprowadzone reformy społeczne, które dobrobyt społeczeństwa budują²⁹. Uwarunkowania kulturowe będą tutaj miały niewątpliwie niebagatelne znaczenie.

Autor artykułu nie uważa, aby ta konstatacja była błaha czy banalna. W epoce globalizacji gospodarki kontakty między systemami gospodarczymi państw z różnych kręgów kulturowych mogą w dłuższej perspektywie sprawiać większe trudności, niż zwolennikom liberalnej ekonomii może się wydawać. Nie sięgając zresztą poza Europę – proces integracji europejskiej w wymiarze gospodarczym docelowo zmierza do zbliżania systemów gospodarczych, jednak napięcia pomiędzy grupami politycznymi z różnych krajów i odmienne poglądy na rozwój Unii Europejskiej dobitnie pokazują, że różnice kulturowe są zjawiskiem, które nie tylko wywołuje trudności w postępach integracji w wymiarze gospodarczym, ale jest to wpływ, który wielu specjalistów lekceważy. Autor uważa, że działania prowadzące do lepszego poznania i zrozumienia kulturowych uwarunkowań ustrojów gospodarczych są więc nie tylko pożyteczne z poznawczego punktu widzenia, ale przed wszystkim niezbędne dla dalszej integracji europejskiej.

Literatura

- Andersen T.M., Pedersen L.H., *Financial restraints in a mature welfare state – the case of Denmark*, “Oxford Review of Economic Policy” 2006, no. 22.
- Andersen T.M. i in., *The Nordic Model. Embracing Globalization and Sharing Risks*, ETLA, Helsinki 2007, s. 13-14; dostępny online: http://www.etla.fi/files/1892_the_nordic_model_complete.pdf [25.05.2014].
- Anioł W., *Szlak Norden. Modernizacja po skandynawsku*, Dom Wydawniczy ELIPSA, Warszawa 2013.
- Czech S., *Gospodarka w służbie idei. Rzecz o modelu szwedzkim*, Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach, Katowice 2013.
- Edvardsen T., Hagvet B. (red.), *Nordycki model państwa i dobrobytu*, Warszawa 1994.
- Galbraith J.K., *Godne społeczeństwo /program troski o ludzkość*, Polskie Towarzystwo Ekonomiczne, Warszawa 2012.
- Grimshaw D., Rubery J., *The end of the UK's liberal collectivist social model? The implications of the coalition government's policy during the austerity crisis*, “Cambridge Journal of Economics” 2012, no. 36.
- Hall P.A., Thelen K., *Institutional change in varieties of capitalism*, “Socio-Economic Review” 2009, no. 7(1).
- Hampden-Turner Ch., Trompenaars A., *Siedem kultur kapitalizmu. USA, Japonia, Francja, Wielka Brytania, Szwecja, Holandia*, Oficyna Ekonomiczna, Kraków 2006.

²⁹ W. Oorschot., M. Opielka, B. Pfau-Effinger, *The culture of the welfare state*, [w:] W. Oorschot, M. Opielka, B. Pfau-Effinger (ed.), *Culture and Welfare State. Values and Social Policy in Comparative Perspective*, Edward Elgar, Cheltenham 2008, s. 16.

- Hofstede G., Hofstede G.J., Minkov M., *Kultury i organizacje. Zaprogramowanie umysłu*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 2011.
- Jasiński R., *Profile kulturowe a rozwój gospodarczy*, Oficyna Wydawnicza Politechniki Wrocławskiej, Wrocław 2007.
- Justyński J., Justyńska I., *Historia myśli socjologiczno-ekonomicznej*, Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o., Warszawa 2013, s. 176.
- Kaelble H., *Spoleczna historia Europy. Od 1945 do współczesności*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2010.
- Kłoskowska A., *Kultury narodowe u korzeni*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1996.
- Kościewicz D., *Idea solidarności i równości społecznej jako podstawa szwedzkiego modelu państwa dobrobytu – na przykładzie systemu emerytalnego i rynku pracy*, „Nauki Społeczne. Social Sciences” 2012, nr 2(6).
- Kościewicz D., *Instytucje integracyjne regionu nordyckiego – organizacja, funkcje i inicjatywy*, „Nauki Społeczne. Social Sciences” 2012, nr 1(5).
- Lanzi D., *Capabilities and social cohesion*, “Cambridge Journal of Economics” 2011, no. 35.
- Lin K., *Cultural traditions and the Scandinavian social policy model*, „Social Policy & Administration”, 2005, vol. 39, Issue 7, s. 727-739.
- Lewandowski E., *Pejzaż etniczny Europy*, Warszawskie Wydawnictwo Literackie MUZA SA, Warszawa 2004.
- Matera R., *Integracja ekonomiczna krajów nordyckich*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2001, s. 43.
- Nowiak W., *Nordycki model „welfare state” w realiach XXI wieku. Dylematy i ewolucja systemu w społeczeństwach dobrobytu – wnioski praktyczne*, Wydawnictwo Naukowe WNPiD UAM, Poznań 2011.
- Oorschot W., Opielka M., Pfau-Effinger B., *The Culture of the Welfare State*, [w:] W. Oorschot, M. Opielka, B. Pfau-Effinger (ed.), *Culture and Welfare State. Values and Social policy in Comparative Perspective*, Edward Elgar, Cheltenham 2008.
- Piotrowski B., *Integracja Skandynawii*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2006.
- Sanadaji N., *The Swedish Model Reassessed. Affluence Despite the Welfare State*, libera Institute Ltd., Helsinki 2011, dostępny online:
http://www.libera.fi/wp-content/uploads/2011/10/Libera_The-Swedish-model.pdf [25.05.2014].

Źródła internetowe

- <http://www.globalutmaning.se/wp-content/uploads/2011/01/Davos-The-nordic-way-final.pdf> [25.05.2014].
- <http://www.norden.org> [25.05.2014].
- <http://nososco-eng.nom-nos.dk/filer/publikationer/Challenges%20to%20the%20Nordic%20Welfare%20State%20web.pdf> [25.05.2014].
- <http://www.cmsmarx.org/transform08/paper-Ankarloo.pdf> [25.05.2014].

CULTURAL FACTORS OF WELFARE STATE IN SWEDEN – CHOSEN ISSUES

Summary: The article presents the main historically based cultural factors of the Swedish welfare state. The article starts with the general characteristics of the welfare state model of Sweden, then points four main cultural factors of the Swedish welfare state, their historical origins and an impact on modern society. The author points peasant traditions of Swedish society, Lutheran set of moral principles, the primary role of the local community and the pacifist attitude of Swedish society as the main cultural factors of the Swedish-type of welfare state. The article ends with a conclusion that indicated cultural factors are the fundamentals of Swedish society and any change of economic system will be strongly based on national culture and historically based national values.

Keywords: welfare state, national culture, Sweden.